कर्नाटकप्रशासनम्

संस्कृतरश्मिः-४

तृतीयभाषा - संस्कृतम्

नवमी कक्ष्या

(Revised)

द्वितीयः भागः

9

NOT TO BE REPUBLISHED
@KTBS

SAMSKRITHA RASHMI - 4

NINTH STANDARD

THIRD LANGUAGE - SANSKRIT

PART-2

KARNATAKA TEXTBOOK SOCIETY (R)
6th Cross, Malleshwaram, Bengaluru-560 003.

B6J8S4

पाठानुक्रमणिका

क्र.सं.	पाठः	पृष्ठसंङ्ख्या
०१.	विभूतिपुरुषः - व्याकरणम्	१
०२.	समासः - गद्यम् - व्यक्तिपरिचयः	७
०३.	सूक्तिमन्दाकिनी - पद्यम् - कण्ठपाठः	१२
०४.	अलङ्कारः - व्याकरणम्	१६
०५.	संस्कृतं हि जीवितम् - पद्यम् - आधुनिकम्	१८
०६.	छन्दः - व्याकरणम्	२५
०७.	कवेरकन्या - चम्पूः	२८
०८.	परोपकारः कर्तव्यः - नाटकम्	३३
०९.	पत्राणि- - व्यावहारिकपत्रम्	४२
१०.	प्रबन्धाः - व्याकरणम् दूरदर्शनम्,	४४
११.	अनुवादः ५, ६, ७, ८ - व्याकरणम्	४५
क्र.सं.	**पूरकपाठाः**	
०१.	कुमार्गस्थो विनश्यति - कथा	४७
०२.	गद्यावगाहनम् -	४९
०३.	चित्रकथा -	५०

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

मासिकपाठयोजना

मासाः	पाठाः		
अक्टोबर्	विभूतिपुरुषः।	अनुवादः।	
नवेम्बर्	समासः।	सूक्तिमन्दाकिनी।	अलङ्कारः।
डिसेम्बर्	संस्कृतं हि जीवितम्।	छन्दः।	कवेरकन्या
जनवरी	कुमार्गस्थो विनश्यति।	पत्राणि।	परोपकरः कर्तव्यः।
फेब्रवरी	प्रबन्धाः। चित्रकथा ।	गद्यावगाहनम् ।	
मार्च्	पुनरावर्तनम् ।		

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

गुर्वष्टकम्

शरीरं सुरूपं तथा वा कलत्रं
यशश्चारु चित्रं धनं मेरुतुल्यं ।
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे
ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् ।। १ ।।

कलत्रं धनं पुत्रपौत्रादि सर्वं
गृहं बान्धवाः सर्वमेतद्धि जातम्।
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे
ततः किं ततः किं.... ।। २ ।।

षडङ्गादिवेदो मुखे शास्त्रविद्या
कवित्वादिगद्यं सुपद्यं करोति ।
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे
ततः किं ततः किं.... ।। ३ ।।

विदेशेषु मान्यः स्वदेशेषु पूज्यः
सदाचारवृत्तेषु मत्तो न चान्यः।
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे
ततः किं ततः किं.... ।। ४ ।।

क्षमामण्डले भूपभूपालवृन्दैः
सदा सेवितं यस्य पादारविन्दं ।
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे
ततः किं ततः किं.... ।। ५ ।।

यशो मे गतं दिक्षु दानप्रतापात्
जगद्वस्तु सर्वं करे यत्प्रसादात् ।
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे
ततः किं ततः किं.... ।। ६ ।।

न भोगे न योगे न वा वाजिराजौ
न कान्तासुखे नैव वित्तेषु चित्तम् ।
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे
ततः किं ततः किं.... ।। ७ ।।

अरण्ये न वा स्वस्य गेहे न कार्ये
न देहे मनो वर्तते मे त्वनर्घ्ये।
मनश्चेन्न लग्नं गुरोरङ्घ्रिपद्मे
ततः किं ततः किं.... ।। ८ ।।

गुरोरष्टकं यः पठेत् पुण्यदेही
यतिर्भूपतिर्ब्रह्मचारी च गेही ।
लभेद्वाञ्छितार्थं पदं ब्रह्मसंज्ञं
गुरोरुक्तवाक्ये मनो यस्य लग्नम्।।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

Q5Y6C3

प्रथमः पाठः

विभूतिपुरुषः

कदाचित् मल्लाडिहल्लि अनाथसेवाश्रमे उपन्यासं कर्तुं कश्चन उपन्यासकः मैसूरुनगरात् समागतवान्। तस्य स्वागतं कर्तुम् अर्धोरुककरांशुकधारी कश्चन पुमान् आगतवान्। सः उपन्यासकस्य स्यूतादिकं कार्याने स्थापितवान्। मार्गे उपन्यासकेन 'भवतः नाम किम्?' इति पृष्टः सः 'मम नाम तिरुकप्पः' इति उक्तवान्। पुनः उपन्यासकः पृष्टवान् 'स्वामिनः कुशलिनः वा? गमनानन्तरं सहसैव तेषां दर्शनं भवति वा'? इति। 'आम्, कुशलिनः। दर्शनं तु सर्वदा लभ्यते' इत्युत्तरं तिरुकप्पः दत्तवान्।

आश्रमागमनानन्तरं तिरुकप्पः उपन्यासकस्य वासादिव्यवस्थाः कल्पितवान्। उपन्यासकः स्नानादिकं समाप्य फलपुष्पैः सह स्वामिनां दर्शनाय तपोवनस्थं लघुकुटीरम् अगच्छत्। तत्र सैव अर्धोरुकधारी तिरुकप्पः आसीत्। स एव तिरुकप्पः 'अभिनवधन्वन्तरिः' इति प्रथितः, 'योगाचार्यः' 'शतोत्तरायुषी', 'तिरुक' इति विख्यातः मल्लाडिहल्लि श्रीराघवेन्द्रस्वामी।

तस्य जन्मनाम 'कुमारस्वामी' इति। तस्य पिता अनन्तपद्मनाभनम्बूदरी माता च पद्माम्बाल्। कदाचित् ज्यौतिषिकः नम्बूदरिमहोदयः कुलदेवतायाः कोल्लूरु मूकाम्बिकायाः दर्शनार्थं सकुटुम्बः प्रस्थाय उडुपि मण्डले बार्कूर ग्रामे वासं कृतवान्। सन्निवेशवशात् यात्रा स्थगिता। सः ज्यौतिषेण तत्रैव जीवनं यापयति स्म। कदाचित् तत्रागताः मन्त्रालयश्रीचरणाः बालकं दृष्ट्वा 'एषः

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

कालान्तरे महापुरुषः भविष्यति' इति अनुगृहीतवन्तः। गच्छति काले पत्न्याः मरणानन्तरं नम्बूदरिमहाभागः एनं बालकं स्वार्जितधनेन सह भाटकगृहस्वामिनां हस्ते समर्प्य देशान्तरम् अगच्छत्। दत्तकविधिना प्रदत्तः अयं कुमारस्वामी 'राघवेन्द्रः' इति नामान्तरं प्राप्तवान्।

राघवेन्द्रः 'बार्कूर्' ग्रामे प्राथमिकशिक्षणं, 'कुन्दापुरे' प्रौढशिक्षणं च प्राप्य दैवसाक्षात्काराय गुरुम् अन्वेष्टुकामः गृहं त्यक्तवान्। ततः पळनिस्वामिनः सकाशात् 'हठयोगम्' श्रीशिवानन्देभ्यः 'योगविद्यां' च आन्तम् अधीतवान्। अपि च बरोडानगरे प्रसिद्धायां 'जुम्मा दादा' व्यायामशालायां मल्लविद्यया सह लाठी, काटि, अश्वारोहणादिविद्याः अधीतवान्। लाहोर नगरे बाबा लक्ष्मणदासात् चरकसुश्रुतादीनाम् आयुर्वेदग्रंथान् प्रयोगपूर्वकम् अधीतवान्।

श्रीस्वामिशिवानन्देन, गान्धीमहात्मना च प्रभावितः राघवेन्द्रः स्वातन्त्र्यान्दोलने प्रविष्टवान् । कर्णाटके प्रतिग्रामं योगशिबिरमाध्यमेन जनान् जागरितवान् । जनमानसे सः राघवेन्द्रस्वामीजी व्यायाममेष्ट्रु इति च प्रथितः अभवत् ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

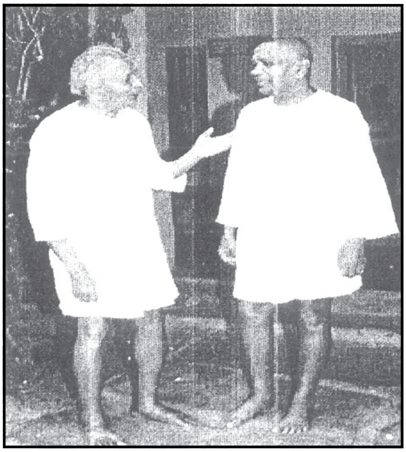

एवं क्रि.श. १९४३ तमे वर्षे योगशिबिरार्थं मल्लाडिहल्लिग्रामं प्रविष्टवान् । सः तु कुग्रामः । जनाः निरक्षरकुक्षिणः, संस्कारवञ्चिताः च आसन्। तेषां दुरवस्थां, ज्ञात्वा अत्रैव शिवरात्रि-शुभदिने अनाथसेवाश्रमं स्थापितवान् । राघवेन्द्रस्वामिनां सेवाकार्येण प्रभावितः मल्लाडिहल्लि सर्वकारीय-प्राथमिकशालायां शिक्षकः सूर्यनारायणः इति कश्चन युवकः स्वोद्योगमपि त्यक्त्वा सूरदासःइति नाम्ना तस्य शिष्यः अभवत्।

इदानीमपि सहस्रशः छात्राः अत्र अध्ययनं कुर्वन्ति । केवलं भिक्षाटनेन

सम्पादितद्रव्येण लक्षशः जनानां निश्शुल्कं वैद्ययोगविद्यादिशिक्षणदाता, विभूतिपुरुषः श्रीराघवेन्द्रस्वामी महाशयः । एषः महापुरुषः १९९६ आगष्ट् मासस्य तृतीयदिनाङ्के १०६ तमे वयसि भगवत्सान्निध्यं प्राप्तवान् । सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः इति वचनम् अस्य महापुरुषस्य साक्षादन्वेति ।

*****

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. उपन्यासकस्य स्वागतं कर्तुं कः आगतवान् ?

२. राघवेन्द्रस्वामिनः जन्मनाम किम् ?

३. राघवेन्द्रस्वामिनः पितरौ कौ ?

४. नम्बूदरिमहोदयस्य कुलदेवता का ?

५. राघवेन्द्रस्वामिनः प्राथमिकशिक्षणं कुत्र अभवत् ?

२. रिक्तस्थानानि पूरयत ।

१. तिरुकप्प उपन्यासकस्य .... कल्पितवान् ।

२. उपन्यासकः .... सह स्वामिनां दर्शनार्थम् आगतवान् ।

३. राघवेन्द्रः ....तमे वर्षे मल्लाडिहल्लिग्रामम् आगतवान् ।

४. नम्बूदरी महाभागः यात्राप्रसङ्गेन .... गतवान् ।

३. द्वित्रैः वाक्यैः उत्तरं लिखत ।

१. नम्बूदरी महाभागः यात्राप्रसङ्गेन कुत्र प्रस्थितवान् ?
तस्य यात्रा किमर्थं स्थगिता अभवत् ?

२. राघवेन्द्रः जुम्मा दादा व्यायामशालायां किं किम् अधीतवान् ?

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

४. सन्धिं विभज्य नाम लिखत ।

१. विशेषोपन्यासः= .... + ... = ... ।

२. सहसैव= .... + ... = ... ।

३. स्वस्यापराधः= .... + ... = ... ।

४. स्वोद्योगम्= .... + ... = ... ।

५. विग्रहवाक्यं विलिख्य समासनाम लिखत ।

१. फलपुष्पैः .... ।

२. महापुरुषः .... ।

३. अश्वारोहणम् .... ।

४. जनमानसे .... ।

६. लिङ्गविभक्तिवचनानि लिखत ।

१. यात्रा २. आयुर्वेदे

३. तव ४. भिक्षाटनेन

७. लकारपुरुषवचनानि लिखत ।

१. प्रविशति २. आसीत् ३. भविष्यति

८. कर्णाटकभाषया आङ्ग्लभाषया वा उत्तरं लिखत ।

१. विविधक्षेत्रेषु राघवेन्द्रस्वामिनां योगदानं वर्णयत ।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

* पाठान्तर्गतकृदन्तपदानि चिनुत । तेषां लङ्लकाररूपाणि लिखत ।

कृदन्तम्	लङ्लकारः
यथा - समागतवान्	समागच्छत्
१. ______________	______________
२. ______________	______________
३. ______________	______________
४. ______________	______________
५. ______________	______________

* स्त्रीलिङ्गरूपाणि लिखत ।

यथा - पृष्ठवान्	पृष्ठवती
१. ______________	______________
२. ______________	______________
३. ______________	______________
४. ______________	______________
५. ______________	______________

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

अवधेयांशः

श्रीराघवेन्द्रस्वामिनां भिक्षापात्रात् आविर्भूताः साधनबिन्दवः

* राष्ट्रियविविधोद्देशप्रौढशाला (N.M.P.H.S) । १९५०
* शिक्षकप्रशिक्षणमहाविद्यालयः । (१९६७)
* पदविपूर्वविद्यालयः ।
* दैहिकशिक्षणमहाविद्यालयः ।
* शिक्षणमहाविद्यालयः ।
* आयुर्वेदमहाविद्यालयः ।
* महावैद्यालयः ।
* आयुर्वेद- औषधोत्पन्नघटकः
* छात्रावासः
* औषधवनम्
* व्यायामशाला
* मृत्तिका - अखाड
* व्यासपीठम्

एभिः रचिताः ग्रन्थाः

* बृहद्योगदर्शनम्
* स्वयं वैद्यः
* वनौषधिगुणधर्मः .
* षट्कर्मविधिः
* जोलिगेय पवाड (आत्मकथन ग्रन्थः)
* सूर्यनमस्कारः

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः ।
चत्वारि तस्य वर्धन्ते आयुर्विद्यायशोबलम् ।।

U9G9N3

द्वितीयः पाठः

समासः

समासः नाम सङ्क्षेपः । अनेकेषां पदानां सङ्क्षेपेण कथनमेव समासः । समासः प्रधानतया चतुर्धा विभज्यते । अत्र तेषु अन्यतमः तत्पुरुषसमासः प्रदत्तः ।

अनेकानि पदनि समासद्वारा मिलित्वा एकं कञ्चन अर्थं यच्छन्ति । समासे समस्तपदं विग्रहवाक्यम् इति अंशद्वयं भवति । विग्रहवाक्यं नाम समासस्य अर्थावबोधकं वाक्यम् । यथा- **सीतायाः पतिः** । समस्तपदं नाम समासेन निष्पन्नं पदम् । यथा- सीतापतिः । समासस्य प्राधान्येन चत्वारः प्रकाराः भवन्ति । यथा-

समासः

द्वन्द्वः तत्पुरुषः बहुव्रीहिः अव्ययीभावः

तत्पुरुषसमासः-प्रायः उत्तरपदार्थप्रधानः तत्पुरुषसमासः भवति । तत्पुरुषस्य विभागः एवमस्ति ।

तत्पुरुषः

सामान्यतत्पुरुषः विशेषतत्पुरुषः

नञ् तत्पुरुषः द्विगुः कर्मधारयः

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

• **सामान्यतत्पुरुषः**- सामान्यतत्पुरुषे विग्रहवाक्यं सप्तानां विभक्तीनाम् आधारेण भवति । अतः अत्र सप्त भेदाः सन्ति । यथा-

क्र.सं	समासभेदः	विग्रहवाक्यं	समस्तपदम्
०१.	प्रथमातत्पुरुषः	अर्धं ग्रामस्य	अर्धग्रामः
०२.	द्वितीयातत्पुरुषः	गृहं गतः	गृहगतः
०३.	तृतीयातत्पुरुषः	भासेन रचितम्	भासरचितम्
०४.	चतुर्थीतत्पुरुषः	भूताय बलिः	भूतबलिः
०५.	पञ्चमीतत्पुरुषः	चोरात् भयम्	चोरभयम्
०६.	षष्ठीतत्पुरुषः	वृक्षस्य मूलम्	वृक्षमूलम्
०७.	सप्तमीतत्पुरुषः	कार्ये कुशलः	कार्यकुशलः

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

• **विशेषतत्पुरुषः**-विशेषतत्पुरुषे त्रयः भेदाः वर्तन्ते । तद्यथा-

१. नञ् तत्पुरुषः - अभावस्य विरुद्धार्थकपदस्य च बोधने नञ् तत्पुरुषसासः प्रयुज्यते । अत्र पूर्वपदे 'नकारः' भवति । यथा-

विग्रहवाक्यं	**समस्तपदम्**
न सन्देहः	असन्देहः
न धर्मः	अधर्मः
न आदरः	अनादरः
न अनुकूलम्	अननुकूलम्
न अनुभवः	अननुभवः

२. **द्विगुसमासः**- समस्तपदे यदा पूर्वपदं सङ्ख्यावाचकं भवति तदा द्विगुसमासः भवति । अत्र समस्तपदं समूहवाचकं भवति तथैव क्वचित् स्त्रीलिङ्गे उत नपुंसकलिङ्गे भवति । यथा-

विग्रहवाक्यं	समस्तपदम्
पञ्चानां वटानां समाहारः	पञ्चवटी
त्रयाणां लोकानां समाहारः	त्रिलोकी
चतुर्णां युगानां समाहारः	चतुर्युगम्
नवानां रात्रीणां समाहारः	नवरात्रम्

३. **कर्मधारयः** -कर्मधारयसमासे पूर्वपदस्य उत्तरपदस्य च विभक्तिः भवति । अत्र प्रधानतया अष्ट भेदाः सन्ति । ते च -

क्र.सं	समासभेदः	विग्रहवाक्यम्	समस्तपदम्
०१.	विशेषणपूर्वपदः	नीलः च असौ मेघः च	नीलमेघः
०२.	विशेषणोत्तरपदः	नरः च असौ अधमः च	नराधमः
०३.	विशेषणोभयपदः	राजा च असौ ऋषिः च	राजर्षिः
०४.	उपमानपूर्वपदः	कुसुमम् इव कोमलम्	कुसुमकोमलम्
०५.	उपमानोत्तरपदः	मुखं कमलम् इव	मुखकमलम्
०६.	अवधारणपूर्वपदः	विद्या एव धनम्	विद्याधनम्
०७.	सम्भावनापूर्वपदः	कैलास इति पर्वतः	कैलासपर्वतः
०८.	मध्यमपदलोपः	शाकप्रियः पार्थिवः	शाकपार्थिवः

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अभ्यासः

१. **एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।**

१. समासः नाम कः?

२. सामान्यतत्पुरुषे कति भेदाः सन्ति?

३. द्विगुसमासे पूर्वपदं किं भवति?

४. पूर्वोत्तरपदयोः विभक्तिः कस्मिन् समासे समाना भवति?

२. **विग्रहवाक्यं लिखत ।**

१. अर्धग्रामः २. अधर्मः ३. नीलमेघः ४. त्रिलोकी

३. **समस्तपदं लिखत ।**

१. नरः च असौ अधमः च= ______________________ ।

२. चोरात् भयम्= ______________________ ।

३. चतुर्णां भुवनानां समाहारः= ______________________ ।

४. न अनुभवः ______________________ ।

४. **चतुर्थपदं लिखत ।**

१. राजर्षिः- कर्मधारयः, पञ्चवटी - ______________________ ।

२. नवरात्रम्- द्विगुः, वृक्षमूलम् ______________________ ।

३. असन्देहः- नञ् तत्पुरुषः, कुसुमकोमलम् ______________________ ।

४. भूतबलिः- सामान्यतत्पुरुषः, अनादरः ______________________ ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अवधेयांशः

संस्कृतभाषायां समासानां प्रयोगः

एकः **लघुबालकः** एकदा **मार्गभ्रष्टः** **घोरारण्यं** प्रविष्टः । तत्र सः **भयङ्करव्याघ्रं** दृष्टवान् । **व्याघ्रभीतः** सः **त्रिलोकरक्षकं** देवं स्मृतवान् । भक्तविषये देवस्य मनः **कुसुमकोमलं** भवति । अतः सः प्रत्यक्षो भूत्वा बालाय **अभयं** दत्तवान् ।

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

तृतीयः पाठः

सूक्तिमन्दाकिनी

कण्ठपाठः करणीयः

सुष्ठु भाषितं सुभाषितम् । संस्कृतवाङ्मये सुन्दराणि सुभाषितानि शोभन्ते। वेद-शास्त्र-पुराण-इतिहास-काव्य-नाटकादिषु रम्याणि सुभाषितानि उपलभ्यन्ते । सुभाषितानि नीतिं, तत्त्वं, व्यवहारचातुर्यं च प्रबोध्य लोकव्यवहारं सन्मार्गं च दर्शयन्ति ।

आचार्यात् पादमादत्ते पादं शिष्यः स्वमेधया ।
पादं सब्रह्मचारिभ्यः पादं कालक्रमेण च ।।१।।

अमन्त्रमक्षरं नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् ।
अयोग्यः पुरुषो नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः ।।२।।

वनेऽपि सिंहा मृगमांसभक्ष्याः
बुभुक्षिता नैव तृणं चरन्ति ।
एवं कुलीना व्यसनाभिभूता
न नीतिमार्गं परिलङ्घयन्ति ।।३।।

पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यञ्च गूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपद्गतञ्च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ।।४।।

*****

NOT TO BE REPUBLISHED
©KTBS

भावार्थः

१. विद्यायाः अंशचतुष्टये शिष्यः आचार्यात् एकांशं स्वीकरोति । एकांशं स्वस्य बुद्धिशक्त्या सम्पादयति । सहपाठिनां सहवासेन तृतीयांशम् अवगच्छति । अन्तिमभागांशं कालक्रमेण जानाति ।

२. मन्त्रेण रहितम् अक्षरं नास्ति । औषधगुणरहिता मूलिका नास्ति । अनर्हः मनुष्यः नास्ति । परन्तु तान् संयोजयितुं योजकः विरलः ।

३. यथा प्राणिपिशिताहारिणः मृगराजाः अटव्यां क्षुत्पीडिता अपि तृणं न खादन्ति । तथैव सत्कुलप्रसूताः सङ्कष्टे सन्त्यपि न्यायमार्गं न परित्यजन्ति।

४. उत्तमः वयस्यः, मित्रं दोषात् निवार्य उत्तमकार्येषु योजयति । गुह्यं न प्रकाशयति। गुणान् प्रकटीकरोति । कष्टकाले अपि त्यक्त्वा न गच्छति। धनादि साहाय्यं करोति । इदं सन्मित्रलक्षणम् इति सज्जनाः वदन्ति।

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अभ्यासः

१. **एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।**

१. कः दुर्लभः ?

२. कः पापात् निवारयति ?

३. सिंहाः किं भक्षयन्ति ?

४. छात्रः कस्मात् पादमादत्ते ?

५. के नीतिमार्गं न त्यजन्ति ?

२. रिक्तस्थानानि पूरयत ।

१. अमन्त्रमक्षरं .... ।

२. योजकस्तत्र .... ।

३. न .... परिलङ्घयन्ति ।

४. पापान्निवारयति .... हिताय ।

५. पादं .... च ।

३. द्वित्रैः वाक्यैः उत्तरं लिखत ।

१. सन्मित्रलक्षणं किम् ?

२. छात्रः विद्यां कथं सम्पादयति ?

४. विरुद्धार्थकपदं लिखत ।

१. अनौषधम् २. अयोग्यः ३. हितम् ४. नीतिः

५. पर्यायपदं लिखत ।

१. अक्षरम् २. मृगराजः ३. सन्तः ४. मेधा

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

* अत्र विशेष्यं विशेषणं च चित्वा लिखत । यथा -

	विशेष्यं	विशेषणं
यथा - श्रीरामः सुन्दरः। -	श्रीरामः	सुन्दरः
१. विधेयः बालकः।	________	________
२. बुद्धिमान् युवकः।	________	________
३. विनयशीलः युवकः।	________	________
४. उन्नताः वृक्षाः।	________	________
५. नीलः मेघः।	________	________
६. हरितानि पर्णानि ।	________	________
७. चतुराः छात्राः पठन्ति।	________	________
८. सामान्याः जनाः जीवन्ति।	________	________

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति देशः समुन्नतिम् ।।

चतुर्थः पाठः

अलङ्कारः

S4B8D6

शब्दस्य अर्थस्य च सहभावः साहित्यम् । तदेव काव्यमिति व्यवहृतम्। शब्दार्थसहितौ काव्यम् । तथा च काव्यस्य शरीरं शब्दार्थौ । कवयः काव्यस्य सौन्दर्यं वर्धयितुम् अलङ्कारान् आश्रयन्ति । येन शब्दविन्यासक्रमेण अर्थप्रतिपादनक्रमेण वा काव्यस्य शोभा वर्धते, सः **अलङ्कारः** ।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

स च अलङ्कारः द्विविधः - **१. शब्दालङ्कारः** **२. अर्थालङ्कारः**

१. **शब्दालङ्कारः** - शब्दानां विन्यासस्य यः क्रमः काव्यस्य शोभां वर्धयति सः शब्दालङ्कारः । यथा - अनुप्रासयमकादयः।

अनुप्रासः

लक्षणम् - एकस्यैव व्यञ्जनस्य पुनरावृत्तिः अनुप्रासः।

यथा - नितान्तकान्तदन्तकान्तिमन्तकान्तकात्मजम्

अत्र 'अन्त' शब्दस्य विन्यासः काव्यस्य शोभां वर्धयति ।

यथा - अमरीकबरीभारभ्रमरीमुखरीकृतम्

२. **अर्थालङ्कारः**- अर्थप्रतिपादनस्य यः क्रमः काव्यस्य शोभां वर्धयति सः अर्थालङ्कारः । अर्थालङ्कारे उपमादिशताधिकाः भेदाः सन्ति ।

अभ्यासः

१. **एकवाक्येन उत्तरत ।**

१. अलङ्कारः नाम कः ?

२. अलङ्कारस्य भेदौ कौ ?

३. शब्दालङ्कारः कः ?

४. अर्थालङ्कारः कः ?

क्रियाकलापः

पूर्वतनपाठेषु आगतानि अनुप्रासानां उदाहरणानि अन्विष्य लक्षणसमन्वयं कुरुत।

करारविन्देन पदारविन्दं
मुखारविन्दे विनिवेशयन्तम् ।
वटस्य पत्रस्य पुटे शयानम्
बालं मुकुन्दं मनसा स्मरामि ।।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

पञ्चमः पाठः

संस्कृतं हि जीवितम्

G9A6Y4

संस्कृतभाषा जगतः प्राचीनतमा भाषा । अर्वाचीनाः विद्वांसः अपि अनया भाषया काव्यानि, नाटकानि, गीतानि च रचितवन्तः । संस्कृताभ्युदयसाधकं गीतमेकम् अत्र दत्तमस्ति । अयं पद्यभागः १९६४ तमे वर्षे बेङ्गलूरुनगरे आयोजिते संस्कृतपरिषदः अष्टमाधिवेशने विद्वान् के.एस्.भास्करभट्टेन रचितः विद्वद्भिः प्रशंसितश्च ।

- ❋ कविः - विद्वान् के.एस्.भास्करभट्टः।
- ❋ कालः - ०३.०२.१९२१- ३०.०४.२००९.
- ❋ जन्मस्थानम् - शिवमोग्गमण्डलस्य सागरप्रान्ते "भीमनकोणे ग्रामः"।
- ❋ कृतयः - श्रीगुरुकृपातरङ्गिणी, देवीविलासः।
- ❋ विशेषः - अधीतालङ्कारशास्त्रः असौ 'विद्वान्' इति उपाधिं प्राप्तवान् । तारुण्ये एव साहित्यभूषणः इत्युपाधिना पुरस्कृतः।

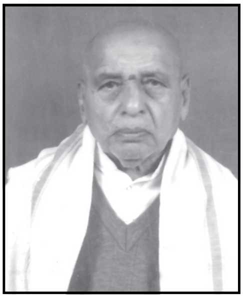

१. एहि एहि भारत संस्कृतस्य वृद्धये ।
पाहि पाहि संस्कृतं भारतस्य सम्पदम् ।।

२. संस्कृतं हि जीवितं सर्वलोकभाषिणां
संस्कृतेश्च बोधकं भारतैकवासिनाम् ।
संस्कृतं सनातनं प्राच्यतत्त्वधारकं
संस्कृतं चिरन्तनं भुक्तिमुक्तिसाधनम् ।। एहि ।।
संस्कृतं चिरन्तनं भुक्तिमुक्तिसाधनम् ।। एहि ।।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

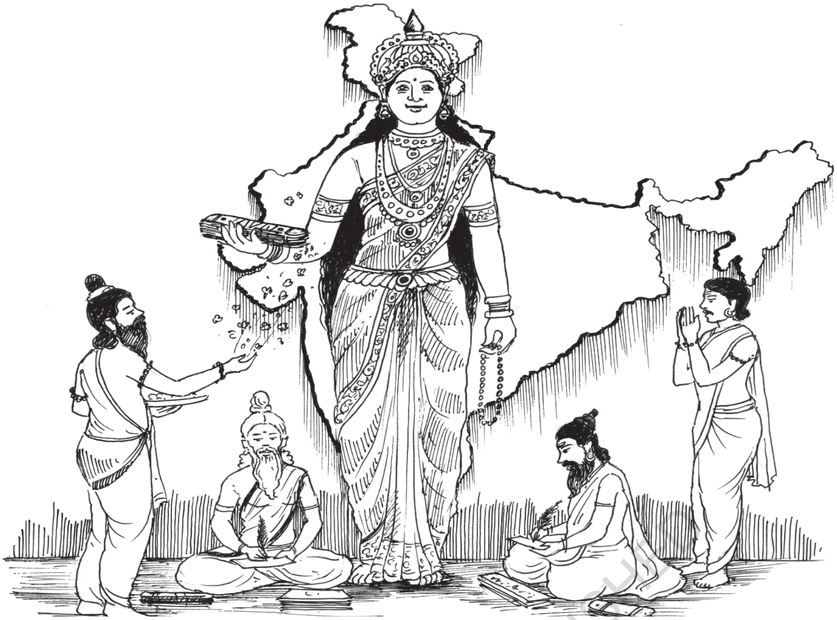

३. संस्कृतं न केवलं मानवस्य भाषितं

नाकलोकवासिनाप्येतदेव काङ्क्षितम् ।

देश्यभाषिभिर्बुधैर्मातृवत्पुरस्कृतं

ह्यन्यदेशपण्डितैरादरेण सत्कृतम् ।। एहि ।।

४. व्यास-नाकुजात-भास-कालिदास-लालितं

भोज-माघ-हर्ष-बाण-भारविप्रफुल्लितम् ।

एवमुज्ज्वलं महत् संस्कृतं सनातनं

नैव तन्मृतं भवेद्यज्जनैः प्रभाष्यते ।।एहि।।

५. अस्मदार्यपालितं सूनृतोक्तिभाजनं

संस्कृतं नु विस्मरेदस्मदीयभूः कथम् ।

संस्कृतस्य पोषणं भारतस्य भूषणं

संस्कृतस्य दूषणं स्वात्मनाशकारणम् ।। एहि ।।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

६. संस्कृतं समेधतां संस्कृतं महीयतां

संस्कृतं दिने दिने वर्धतां गृहे गृहे ।

भास्करः कविः सुधीः संस्कृतप्रचारकं

गीतमातनोत्यसौ भावुकात्मतुष्टये ।। एहि ।।

*****

१. हे भारतीय,भारतदेशस्य ऐश्वर्यभूतायाः संस्कृतभाषायाः अभिवृद्धये प्रयत्नं कुरु।

२. संस्कृतं सर्वासां भाषाणां जीवितं, भारतदेशस्य परम्परायाःनिरूपकं, प्राच्यदेशस्य तत्त्वप्रतिपादकं, पुरातनं, भोगमोक्षयोः साधकं शाश्वतं च अस्ति ।

३. इदं संस्कृतं न केवलं मानवेन भाषितम्, अपि तु स्वर्गलोकवासिनां पुण्यजीविनाम् अपि अतीव इष्टम् । संस्कृतं देशीयभाषाविद्वद्भिः मातृवत् पुरस्कृतं, विदेशीयैः विद्वद्भिः गौरवेण सम्मानितं च ।

४. संस्कृतभाषा व्यास-वाल्मीकि -भास-कालिदासादिभिः महाकविभिः परिपालिता, भोज-माघ-हर्ष-बाण-भारविभिः कविपुङ्गवैः विकासिता, एवं प्रकाशमाना महत्त्वपूर्णा नित्यनूतना च अस्ति । 'संस्कृतं जनैः भाष्यमाणमस्ति' इति कारणतः मृतभाषा न । परन्तु अमृतभाषा एव।

५. अस्माकं पूर्वजैः पालितं मृदुमधुरोक्तीनाम् आश्रयं संस्कृतमिदं देशोयं कथं विस्मरेत्? विस्मर्तुं न शक्नोति । संस्कृतस्य पालनं भारतीयानां भूषणं, संस्कृतस्य तिरस्कारः आत्मनः देशस्य च नाशस्य कारणं भवति ।

६. प्रतिगृहं संस्कृतभाषा उत्तरोत्तरं वृद्धिं प्राप्नोतु । संस्कृतं जयतु । संस्कृतवाणी समुल्लसतु इति पण्डितः भास्करो नाम कविः संस्कृतभाषाप्रसारात्मकं गीतम् आत्मनः परितोषार्थं विरचयति ।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. संस्कृतं कस्य सम्पत् ?

२. देश्यभाषिभिः बुधैः मातृवत् पुरस्कृतं किम् ?

३. कैः कविभिः संस्कृतं लालितम्?

४. भारतस्य भूषणं किम् ?

५. अस्य पद्यस्य कर्ता कः ?

२. रिक्तस्थानानि पूरयत ।

१. भारतस्य सम्पदं .... पाहि ।

२. सर्वलोकभाषिणां .... संस्कृतम् ।

३. नाकलोकवासिनामपि .... कांक्षितम् ।

४. संस्कृतस्य दूषणं .... कारणम् ।

५. संस्कृतस्य पोषणम् .... ।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

३. सन्धिं विभज्य सन्धिनाम लिखत ।

१. भारतैकवासिनाम् =............+............=............।

२. आतनोत्यसौ =............+............=............।

३. ह्यन्यदेशः=............+............=............।

४. यज्ञनैः=............+............=............।

५. दिगन्तरे=............+............=............।

४. **लकारपुरुषवचनानि लिखत ।**

१. एहि २. प्रभाष्यते ३. आतनोति ४.भवेत्

५. **लिङ्गविभक्तिवचनानि लिखत ।**

१. जगतः २. उक्तिः

३. सुधीः ४. गृहे

६. **समानार्थकपदानि लिखत ।**

१. सुधा २. सम्पदम् ३. सनातनम् ४. लसन्ति

७. **विरुद्धार्थकपदं लिखत ।**

१. नाकः २. पुरस्कृतम्

३. मृतम् ४. महत्

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

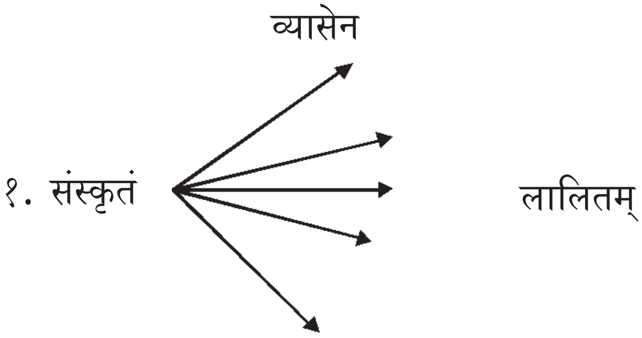

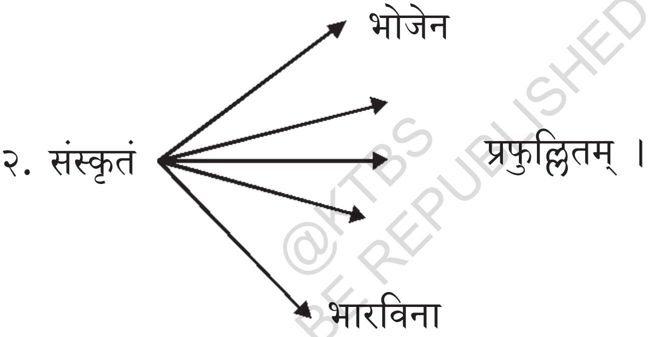

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

* उदाहरणानुगुणं लिखत ।

यथा - संस्कृतं व्यासेन लालितम् ।

१. ________________________________ ।

२. ________________________________ ।

३. ________________________________ ।

४. ________________________________ ।

५. ________________________________ ।

* उदाहरणानुगुणं लिखत ।

१. संस्कृतभाषा <u>वेदशास्त्रसुन्दरम्</u> अस्ति ।

२. संस्कृतभाषा ____________ अस्ति ।

३. ______________________________________ ।

४. ______________________________________ ।

अवधेयांशः

इण् गतौ धातुः लोट्लकारः परस्मैपदी

एतु / इतात्	इताम्	यन्तु
इहि / इतात्	इतम्	इत
यानि	याव	याम

पा-रक्षणे धातुः लोट्लकारः परस्मैपदी

पातु / पातात्	पाताम्	पान्तु
पाहि / पातात्	पातम्	पात
पानि	पाव	पाम

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

षष्ठदशः पाठः

छन्दः

I7M8Z7

संस्कृतभाषायां पद्यानां रचनावसरे कश्चित् क्रमः, कश्चन नियमः कविभिः अनुसृतो भवति । अर्थात् अक्षराणां पदानां च नियता विन्यासरीतिः भवति । एषा रीतिः एव **छन्दः** इत्युच्यते । छन्दसः **वृत्तम्** इति नामान्तरम् ।

छन्दश्शास्त्रस्य प्रवक्ता भगवान् पिङ्गलाचार्यः । छन्दसि भेदद्वयमस्ति ।

१. मात्राछन्दः **२. अक्षरच्छन्दः**

१. **मात्राछन्दः** - स्वरेषु ह्रस्वः, दीर्घः इति भेदः प्रसिद्धः एव । ह्रस्वाक्षरस्य एका मात्रा । दीर्घाक्षरस्य मात्राद्वयम् । मात्रा नाम अक्षरोच्चारणकालः। यदा नियतां मात्राम् अवलम्ब्य श्लोकः विरच्यते, तत्र मात्राछन्दः इति व्यवहारः।

२. **अक्षरच्छन्दः** - यदा नियतानि अक्षराणि अवलम्ब्य श्लोकः विरच्यते तदा अक्षरच्छन्दः इति व्यवहारः । विशेषपारिभाषिकपदानि ज्ञेयानि ।

छन्दोबद्धः पादात्मकः पदसमुदायः पद्यम् । छन्दोरहितः, पादरहितः, पदसमुदायः गद्यम् । यस्मिन् काव्ये गद्यपद्ययोः मिश्रणं भवति, तत् काव्यं चम्पूः इति कथ्यते।

पादः -श्लोकस्य चतुर्षु भागेषु एकः भागः पादः ($\frac{१}{४}$) इति, चरणम् इति वा कथ्यते।

लघुः -संयुक्ताक्षरस्य पूर्वम् अविद्यमानः ह्रस्वस्वरः, ह्रस्वस्वरयुक्तः वर्णो वा लघुः। लघु चिह्नम् - ᴗ, अ, इ, उ, ऋ, क, कि एते वर्णाः ।

यथा- ᴗᴗᴗᴗ । ᴗᴗᴗ । ᴗᴗᴗᴗ । ᴗᴗᴗ ।
विलसति । चिनुहि । कथयतु । लिखति ।

उदाहरणेषु ह्रस्वाक्षराणि संयुक्ताक्षरात् पूर्वं न सन्ति । अतः लघुचिह्नम्

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

(∪) प्राप्नुवन्ति ।

गुरुः - संयुक्ताक्षरपूर्ववर्णः, दीर्घस्वरः, दीर्घस्वरयुक्तः व्यञ्जनवर्णः, अनुस्वारयुक्तवर्णः, विसर्गयुक्तवर्णः, पादस्य अन्ते विद्यमानः वर्णः ह्रस्ववर्णोऽपि गुरुः भवति ।

गुरुचिह्नम् - -

-∪ - - - | - -∪ ∪ - | ∪- ∪∪∪- - - | - -∪ ∪ - |

लक्ष्मणं वन्दे । रामाय नमः । गुरुं, गणपतिं वन्दे । नः पातु शिवः ।

गणः अक्षरत्रयस्य समूहः गणः । लघूनां गुरूणां च अक्षरणां विन्यासक्रमेण अष्टगणाः भवन्ति । यमाताराजभानसलगम्

यगणः = ∪ - - (आदिलघुः) रमेशः

रगणः = - ∪ - (मध्यलघुः) जानकी

तगणः = - - ∪ (अन्त्यलघुः)जानाति

भगणः = - ∪ ∪ (आदिगुरुः) पालय

जगणः = ∪ - ∪ (मध्यगुरुः) करोति

सगणः = ∪ ∪ - (अन्त्यगुरुः) हरिणा

मगणः = - - - (सर्वगुरुः) देवेभ्यः

नगणः = ∪ ∪ ∪ (सर्वलघुः) चलति

गणानां विन्यासवैचित्र्येण बहूनि वृत्तानि भवन्ति । दशमकक्ष्यायां तेषां परिचयः भविष्यति ।

*****

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. छन्दश्शास्त्रस्य प्रवक्ता कः ?

२. छन्दसः भेदौ कौ ?

३. गुरु अक्षराणि कानि ?

४. कति गणाः सन्ति ?

२. द्वित्रैः वाक्यैः उत्तरं लिखत ।

१. पद्यं, गद्यं, चम्पूः एतेषां लक्षणं विवृणुत ।

२. कानि अक्षराणि गुरु चिह्नं प्राप्नुवन्ति ?

क्रियाकलापः

अधस्तनपद्यचरणानां प्रस्तारं विलिख्य गणविभागं कुर्वन्तु ।

१. भक्तिप्रियाय भवरोगभयापहाय ।

२. भृगुपतिमिदमूचे प्रश्रितं रामभद्रम् ।

३. कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाः चेतनाचेतनेषु ।

४. किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ।

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

सप्तमः पाठः

F8H1T8

कवेरकन्या

गद्यपद्यात्मकं काव्यं चम्पूरित्यभिधीयते । संस्कृतवाङ्मये बहूनि प्रसिद्धानि चम्पूकाव्यानि सन्ति । तेषु विश्वगुणादर्शचम्पूः अपि अन्यतमा । तत्र श्रीरङ्गे समुद्रेण सह सङ्गच्छन्त्याः कावेरीनद्याः वर्णनं कविकृतं सङ्गृह्य अत्र प्रदत्तम् ।

१. कृशानुरकृशासूयः पुरोभाविपदं गतः ।
विश्वावसुरभूद्विश्वगुणग्रहणकौतुकी ।।

२. विश्वावसुः कावेरीझरीं सशिरः कम्पम्-

३. अन्तरङ्गपुरसङ्गतमत्राहं तरङ्गचलपङ्कजसङ्घम् ।
सह्यजायतझरं बहु मन्ये स सह्यजायत तमश्शमनार्थम् ।।

४. एष खलु दोषाकुलसकलमनुजकुलसकलकलुषशोषणबद्धकङ्कणा सन्ततमन्तर्गतचिरन्तनपुरुषतल्पीभवदनन्तफणाघृणिक्षेणीशोणीभूततया सरस्वतीम् अनुकुर्वन्ती सरस्वत्याभिमुख्येन कवेरात्मजेति प्रसिद्धिं सार्थयन्ती शान्तनवास्पदतया गाङ्गेयतरङ्गिणीति संज्ञामनुवर्तयन्ती संमज्ञनदुरितहरापि नमज्ञनदुरितहरा निराकृतपथिकश्रान्तिः स्त्रवन्तीयं कन्दलयति चक्षुषोरमन्दमानन्दम्।

५. पुनः सश्लाघम्-

६. स्वर्णवन्तं विदुः कान्तं रामां हेमापगामिमाम् ।
दाम्पत्यमनयोरेतदनुरूपं विशोभते ।।

७. कृशानुः साक्षेपम्-

८. परिशोभिताम्रपार्श्वा मध्यमहितरङ्गराजतः स्फुरिता ।
कथमिव दधाति कीर्तिं कावेरी कनकनिम्नगेत्येषा ।।

NOT TO BE REPUBLISHED ©KTBS

९. विश्वावसु :-

१०. आपातदूषणमिदं निरूप्यमाणमस्याः गुण एव स्यात् पश्य तावदेतस्याः रामणीयकम्-

११. पीताम्बरालङ्कृतमध्यभागा कल्हारमालाकमनीयवेणी ।
सह्याद्रिकन्या जनकस्य गेहात् पत्युस्समीपं व्रजति प्रसन्ना ॥

तात्पर्यम्

१. कृशानुनामा गन्धर्वः विश्वस्य दोषान् एव पश्यन् स्थितः । विश्वावसुनामको गन्धर्वः विश्वस्य गुणग्रहणशीलः अभूत् ।

२. विश्वावसुः कावेरीप्रवाहं दृष्ट्वा स्वमस्तकं कम्पयन् आह ।

३. अत्र श्रीरङ्गनाथक्षेत्रेण सम्मिलितं, तरङ्गैः सञ्चलितकमलसमूहेन युक्तं, सह्याद्रिपर्वते उत्पन्नं प्रवाहम् अहम् अतिशयेन मानयामि । एषः कावेरीप्रवाहः अज्ञानस्य पापस्य वा विनाशाय प्रकटीबभूव ।

४. इयं कावेरीनदी पापव्याप्तनिखिलमनुष्यवृन्दानां सकलपातकानां नाशने कृतनिश्चया, सततम् अन्तर्निहितस्य श्रीरङ्गनाथाख्यास्य देवस्य शयनरूपिणः अनन्तस्य फणामणीनां किरणैः रक्तीभूतत्वेन सरस्वतीनाम्नीं नदीम् अनुकुर्वती, सरस्वत्याः वेदशास्त्रवाण्याः आभिमुख्येन अथवा सरस्वति समुद्रे आभिमुख्येन वा, कवेरकन्येति पण्डितस्य आत्मजा अथवा कवेरस्य सह्याद्रेः कन्या इति वा ख्यातिं यथार्थीकुर्वती, भीष्मस्य अथवा शमयुक्तस्तुतीनां वा स्थानतया योग्यतया च भीष्मजननी गङ्गेतिनाम अर्थयुतं कुर्वती, स्नानमात्रेण पापहरा, नमस्कुर्वतां जनानां दुरितहरा च पथिकानां श्रमहारिणी कावेरीनदी नेत्रयोः बहुलम् आनन्दम् उत्पादयति।

५. मुहुः श्लाघनं कुर्वन्

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

६. समुद्रं पतिं सुवर्णनदीं कावेरीं पत्नीम् इति जनाः जानन्ति । अनयोः दाम्पत्यम् अनुरूपं शोभते ।

७. पार्श्वयोः स्थितैः रसालपादपैः विराजिता मध्यभागे पूज्येन श्रीरङ्गराजेन शोभिता एषा कावरी सुवर्णनदी इतिकीर्तिं कथं धरति? (व्यर्थेति भावः)

९. विश्वावसुः गुणग्राही ।

१०. यद्दूषणम् अतात्त्विकं त्वया कृतं तत् अस्याः कावेर्याः गुणः एव भवति। तस्मात् एतस्याः रमणीयत्वं पश्य ।

११. विष्णुना अलङ्कृतमध्यभागा रक्तकमलानां मालया सुन्दरकेशपाशयुता, इयं सह्याद्रिकन्या कावेरी जनकस्य सह्याद्रि पर्वतस्य गृहात् भर्तुः समुद्रस्य समीपं व्रजति ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

धीराः तरन्त्यापदः

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनः पुनरपि प्रतिहन्यमानाः
प्रारब्धमुत्तमजनाः न परित्यजन्ति ।।

अभ्यासः

१. एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।

१. कः विश्वस्य गुणग्रहणशीलः अभूत् ?

२. कवेरात्मजा का ?

३. कावेरीप्रवाहः किमर्थं प्रकटीबभूव ?

४. कयोः दाम्पत्यम् अनुरूपं विशोभते ?

५. कावेरी केनालङ्कृतामध्यभागा ?

२. रिक्तस्थानानि पूरयत ।

१. .... काव्यं चम्पूरित्यभिधीयते ।

२. स्वर्णवन्तं .... विदुः ।

३. कृशानुरकृशासूयः.................. गतः ।

४. .... जायतझरं बहु मन्ये ।

५. .... जनकस्य गेहात् पत्युसमीपं व्रजति ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

३. संयोज्य लिखत ।

१. विश्ववसु　　　　गङ्गा ।

२. कवेरकन्या　　　　कमनीयवेणी ।

३. भीष्मजननी　　　　विश्वगुणग्रहणकौतुकी ।

४. पथिकानां　　　　कावेरी ।

५. कलहारमाला श्रमहारिणी ।

४. लकारपुरुषवचानानि लिखत ।

१. सन्ति

२.अभूत्

३. विशोभते

४. स्यात्

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

५. कर्णाटकभाषया आङ्ग्लभाषया वा उत्तरं लिखत ।

१. कावेरी नद्याः वर्णनं कुरुत ।

अष्टमः पाठः

परोपकारः कर्तव्यः

R2U2R9

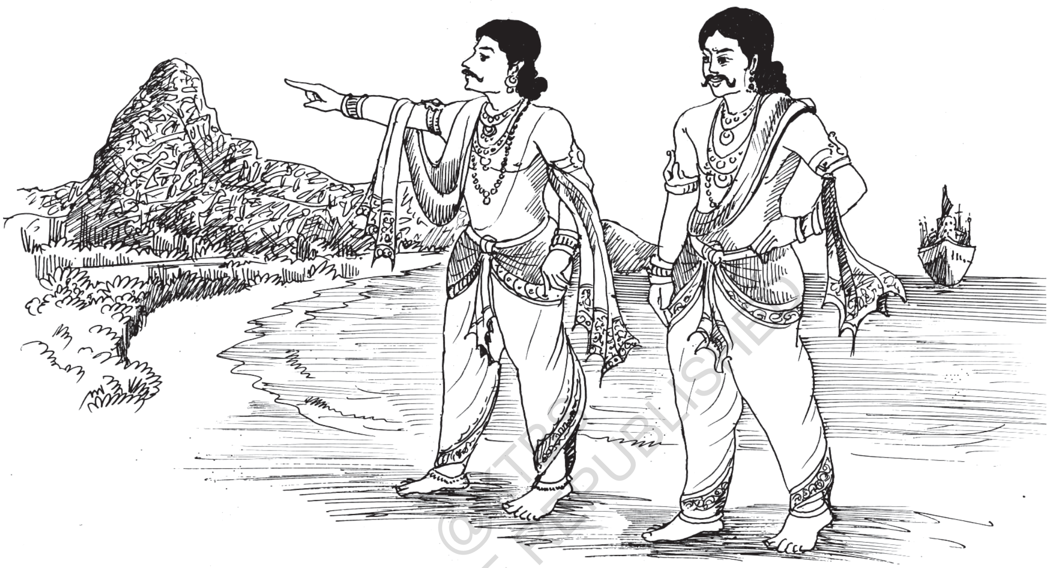

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

कविकाव्यपरिचयः

कविः - श्रीहर्षः । अयं महावीरः महाराजः कविश्च आसीत् ।

देशः - स्थाणेश्वरः ।

कालः - कि.श. ५७० तः ६४७ ।

ग्रन्थः - रत्नावली, प्रियदर्शिका, नागानन्दं च ।

प्रशंसा - "वाचो न पर्याप्तो भवति" इति कविः बाणभट्टः श्रीहर्षं प्रशंसति। अयं बाणभट्टः श्रीहर्षस्य आस्थाने आसीत् ।

कथासारः - विद्याधराणां चक्रवर्ती जीमूतकेतुः । जीमूतवाहनः तस्य पुत्रः । मलयवती जीमूतवाहनस्य सहधर्मिणी । तस्य पितरौ मुनिवृत्तिम् आश्रितवन्तौ । तयोः सेवा मया कर्तव्या इति तस्य सङ्कल्पः ।

एकदा सः देवरेण मित्रावसुना सह समुद्रतीरे विहरति स्म । तत्र पर्वताकारेण स्थितम् अस्थिराशिम् अपश्यत् । गरुडेन भक्षितानां सर्पाणां अस्थीनि तत्र आसन् । तद्दृष्ट्वा जीमूतवाहनस्य हृदयम् अद्रवत् । स्वशरीरदानेन यस्य कस्यापि नागस्य रक्षणं कार्यम् इति सङ्कल्पम् अकरोत् ।

कस्मिंश्चित् दिने शङ्खचूडो नाम नागः गरुडस्य बलिः इति निश्चितः । जीमूतवाहनः तं रक्षितुं स्वयमेव गरुडबलिः भवितुं निर्णयम् अकरोत् । सः गरुडं प्रति आत्मार्पणाय गच्छति ।

तदनन्तरं शङ्खचूडेन सह जीमूतवानस्य पितरौ भार्या च वध्यस्थानं आगच्छन्ति। अत्र ततः कथा आरभते ।

पात्रवर्गः

१. जीमूतकेतुः - वृद्धविद्याधरचक्रवर्ती ।
२. वृद्धा - जीमूतकेतोः पत्नी ।
३. जीमूतवाहनः- कथानायकः ।
४. मलयवती - सिद्धराजकुमारी, नायकस्य पत्नी ।
५. शङ्खचूडः- नागकुमारः ।
६. गरुडः- पक्षिराजः ।
७. गौरी - विद्याधरदेवता ।

[ततः प्रविशति पत्नीवधूसमेतो जीमूतकेतुः]

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

जीमूतकेतुः - (सहर्षम्) देवि ! मत्पुत्रः न मृतः । परन्तु गरुडेन सेव्यमानः तिष्ठति। वृद्धे ! कृतार्थोऽस्मि वत्स! मां आलिङ्गय । **(नायकः उत्थातुम् इच्छति। किन्तु पतितोत्तरीयः मूर्छति)**

मलयवती - हा ! आर्यपुत्र ! ईदृशम् आर्यपुत्रं प्रेक्षमाणा अहं अद्यापि जीवितं न परित्यजामि ।

वृद्धा - (नायकस्य अङ्गानि स्पृशति) नृशंस! कथमिदानीम् त्वया मे पुत्रकस्य अभिनवयौवनशोभाशरीरमेतदवस्थं कृतम् ।

नायकः - अम्ब! मा मैवम्। किमनेन कृतम् ? सदा बीभत्सदर्शने शरीरे का शोभा ?

गरुडः - भो महात्मन् ! अहं पश्चात्तापपीडितः । तदुपदिश्यतां येन मुच्येदहमस्मादेनसः ?

नायकः - वैनतेय ! श्रूयताम् ।

गरुडः (जानुभ्यां स्थित्वा, कृताञ्जलिः) आज्ञापय ।

नायकः - नित्यं प्राणाभिघातात् विरम । प्राक् कृते च अनुतापं कुरु । सर्वजन्तुषु अभीतिं दिशन् पुण्यप्रवाहं समुपचिनु ।

गरुडः - यदाज्ञापयति । सर्वप्राणिवधादेषः विरतोऽद्यप्रभृत्यहम् ।

नायकः - साधु, महासत्व! साधु ! अनुमोदामहे । शङ्खचूड! समानय मे हस्तौ।

शङ्खचूडः - (तथा कुर्वन्) कष्टम् । अनार्यं कृतं जगत् ।

नायकः - (अर्धोन्मीलितचक्षुः पितरं पश्यन्) तात! अम्ब! अयं मे पश्चिमप्रणामः। विवशस्य ममासवो यान्ति । अथवा

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

किमनेन प्रलपितेन ? संरक्षता पन्नगमद्य पुण्यं मयार्जितं, भूयान् परोपकाराय शरीरलाभः खलु ।

(नायकः एवम् उक्त्वा पतति)

जीमूतकेतुः - हा वत्स ! जीमूतवाहन! हा सर्वगुणनिधे! क्वासि? देहि मे प्रतिवचनम्।

मलयवती - हा आर्यपुत्र ! कथं परित्यज्य गतोऽसि ।

गरुडः - (सोद्वेगम्) कष्टम् । उपरतोऽयं महात्मा । किमिदानीं करोमि ?

वृद्धा - भगवन्तो लोकपालाः ! कथमप्यमृतेन सिक्त्वा पुत्रकं जीवयत ।

गरुडः - (सहर्षमात्मगतम्) अये ! अमृतसङ्कीर्तनात् साधु स्मृतम्। अमृतवर्षेण न केवलं जीमूतवाहनं पूर्वभक्षितान् सर्वान् आशीविषान् प्रत्युज्जीवयामि।

(निष्क्रान्तः)

मलयवती - (बद्धाञ्जलिः) भगवति गौरि ! त्वया आज्ञाप्तम् यथा विद्याधरचक्रवर्ती ते भर्ता भविष्यति इति । तत् कथं त्वमप्यलीकवादिनी संवृत्ता ?

(सर्वे प्राणत्यागं कर्तुं सिद्धाः भवन्ति । ततः प्रविशति ससम्भ्रमा गौरी ।)

गौरी - महाराज ! जीमूतकेतो ! न खलु न खलु साहसम् अनुष्ठातव्यम्।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS

जीमूतकेतुः - कथममोघदर्शना गौरी !

गौरी - (मलयवतीमुद्दिश्य) वत्से ! कथमहमलीकवादिनी भवेयम् ।

(नायकमुपसृत्य कमण्डलुजलेन अभ्युक्षन्ती)

परितुष्टास्मि ते वत्स जीव जीमूतवाहन ।

नायकः - उत्तिष्ठति ।

(सर्वे गौरीं नमन्ति)

जीमूतकेतुः - कथममृतवृष्टिः। भगवति! किमेतत् ?

गौरी - राजन् ! समुपजातपश्चात्तापेन पक्षिपतिना गरुडेन देवलोकात् इयं अमृतवृष्टिः पातिता । (नायकमुद्दिश्य) वत्स । जीमूतवाहन ! त्वामहं विद्याधरचक्रवर्तिनं करोमि । तद्वत्स !

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

किं ते भूयः प्रियमुपकरोमि ।

नायकः - (जानुभ्यां स्थित्वा) देवि ! वैनतेयः त्रातः । सोऽपि विनीतः। अमृतसेचनेन पन्नगाः जीविताः। त्वं साक्षात् दृष्टा । अतः परं किं त्वयि प्रार्थ्यते ? तथापीदमस्तु ।

(भरतवाक्यम्)

शिवमस्तु सर्वजगतां परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः ।

दोषाः प्रयान्तु नाशं सर्वत्र सुखी भवतु लोकः।।

*****

@KEBS NOT TO BE REPUBLISHED

अभ्यासः

१. **एकवाक्येन उत्तरं लिखत ।**

१. जिमूतवाहनः कः ?

२. वैनतेयः कः ?

३. शङ्खचूडः कस्य हस्तौ समानयति ?

४. जीमूतवाहनः समुद्रतीरे किम् अपश्यत् ?

५. अमृतवृष्टिः कस्मात् पातिता ?

२. यथानिर्देशम् उत्तरं लिखत ।

१. सदा बीभत्सदर्शने शरीरे का शोभा ?

क: पाठ: ? क: अवदत् ? काम् अवदत् ?

२. विरतोऽद्यप्रभृत्यहम् ।

क: पाठ: ? विरत: क: ? कं वदति ?

३. परितुष्टास्मि ते वत्स ।

क: पाठ: ? कं वदति ? कां वदति ?

३. सन्धिं विभज्य नाम लिखत ।

१. ममैव

२. क्वासि

३. वधादेष:

४. परितुष्टास्मि

४. संयोज्य लिखत ।

अ	आ
जीमूतकेतु:	पक्षिराज:
गरुड:	नाग:
शङ्खचूड:	देवता
मलयवती	विद्याधरचक्रवर्ती
गौरी	सिद्धराजकुमारी

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

५. चतुर्थपदं लिखत ।

१. शङ्खचूडः - नागः; गरुडः................ ।

२. गौरी - विद्याधरदेवता; मलयवती .... ।

३. जीमूतकेतुः - वृद्धा; जीमूतवाहनः .... ।

६. द्वित्रैः वाक्यैः उत्तरं लिखत ।

१. विनीतं गरुडं प्रति नायकः किमुपदिशति ?

२. बद्धाञ्जली मलयवती गौरीं किं प्रार्थयति ?

७. विजातीयपदं लिखत ।

१. नायकः, गरुडः, जीमूतकेतुः, वृद्धा ।

२. मलयवती, जीमूतकेतुः, गौरी, वृद्धा ।

३. पुत्रः, कृतः, मृतः, जातः ।

४. उपरतः, जातः, गतः, भरतः ।

८. कर्णाटकभाषया आङ्ग्लभाषया वा उत्तरं लिखत ।

१. गरुडस्य हृदयपरिवर्तनं कथम् अभवत् ?

२. जीमूतवाहनस्य दयाशीलतां वर्णयत ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

क्रियाकलापः

आकरग्रन्थः - परोपकारः कर्तव्यः इत्ययं पाठः श्रीहर्षविरचितस्य नागानन्दनाटकस्य पञ्चमाङ्कात् उद्धृतः ।

नाटकम् - काव्येषु नाटकं रम्यम् इत्युक्तिः नाटकं प्रशंसति । सर्वाः ललितकलाः नाटके सङ्गताः इति महत्त्वं दर्शयति । नाट्यं भिन्नरुचेः जनस्य बहुधाप्येकं समाराधनम् इति कालिदासः गायति नाटकस्य माधुर्यम् ।

श्रीहर्षस्य शैली सरला भवति, तथापि गाम्भीर्यादिगुणाः विलसन्ति । अत्र कथावस्तुनः चयनं, पात्रपोषणं, रसाभिव्यक्तिः तात्त्विकनिरूपणं, दार्शनिकता इत्यादिगुणैः सम्मिलितं नाटकमिदं सहृदयानां हृदयकवाटम् उद्घाटयति ।

अस्मिन् भागे नायकः जीमूतवाहनः परहिते एव स्वहितं साधितवान् । परोपकारस्य महत्वं अत्र दरीदृश्यते ।

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

नवमः पाठः

पत्राणि

U1Z9X8

स्वाभिप्रायं निवेदयितुं पत्रलेखनम् अन्यतमं साधनम् । जीवने पत्रलेखनस्य महत्वं वयं जानीम एव । प्रमुखकार्यसिद्ध्ये इदं सहायकं भवति। पारिवारिकवृत्तान्तस्य आदानप्रदानाय, निमन्त्रणदानाय, शुभकामनादिसन्देशप्रेषणाय च विविधकार्यालयेषु उद्योगप्राप्त्यादि-प्रयोजनानि उद्दिश्य वयं पत्रव्यवहारं कुर्मः।

पत्रलेखनं द्विविधं भवति।

१. वैयक्तिकम् २. व्यावहारिकम्

छात्राणां पत्रलेखनकौशलसिद्ध्यर्थं कानिचन पत्राणि प्रदत्तानि। अमुं क्रमम् अनुसृत्य अन्यविषये पत्रं लिखन्तु। पत्रलेखनसमये एते अंशा अनुसरणीयाः।

१. शीर्षिका (शिरोलेखनम्) ।

२. सम्बोधनम्।

३. विषयः (विवरणं च) ।

४. समाप्तिः (उपसंहारः) ।

५. हस्ताङ्कनम् (स्थानदिनाङ्कसहितम्) ।

६. पत्रसङ्केतः।

अवगच्छत

वैयक्तिकपत्रलेखनक्रमः अन्यः। व्यावहारिकपत्रलेखनक्रमः अन्यः। द्वयोरपिपरिचयः अत्र कार्यते।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

व्यावहारिकपत्रम्

पत्रिका सम्पादकं प्रति ग्राहकतायै पत्रम्

सकाशात् -

विद्याधरकुमारः
''स्वप्नसौधः'' गृहसंख्या -३६
चतुर्थमुख्यमार्गः, कैलासपुरी, धारवाड

सविधे -

मान्यः सम्पादकः
''सम्भाषणसन्देशः'' मासपत्रिका
संस्कृतभारती ''अक्षरम्''
गिरिनगरम् - बेंगलूरु-८५

विषयः - ''सम्भाषणसन्देशपत्रिकायाः ग्राहकतायै निवेदनम्।''

मान्याः,

अहं संस्कृतभारत्या प्रकाश्यमानायाः ''सम्भाषणसन्देश'' इति मासपत्रिकायाः ग्राहकः भवितुम् इच्छामि। अतः भवन्तः कृपया मम सङ्केतं प्रति प्रेषयन्तु इति प्रार्थयामि। धनादेशद्वारा धनं प्रेषयामि।

धन्यवादाः

पत्रसङ्केतः

स्थानम् - धारवाड
दिनाङ्कः - ५-२-२०१७

भवदीयः
विद्याधरकुमारः
हस्ताङ्कनम्

अभ्यासं कुर्वन्तु -
१. विरामसमये भवतः गृहम् आगन्तुं मित्रं प्रति पत्रम्।
२. प्रवासार्थं धनं प्रेषयितुं पितरं प्रति पत्रम् ।
३. पुस्तकप्रकाशकं प्रति पुस्तकक्रयणार्थम् पत्रम्।
४. विरामं सम्प्रार्थ्य कक्षाध्यापकं प्रति पत्रम्।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

दशमः पाठः

Y6A1E6

प्रबन्धाः

२. दूरदर्शनम्

मनुष्यः समाजम् उपजीवति। अतः तस्य परस्परं सम्पर्कः अनिवार्यो भवति। तदर्थम् अद्यतनकाले दूरदर्शनं, वार्तापत्रिकाः, आकाशवाणी, चलच्चित्राणि, ध्वनिमुद्रिका, सङ्गणकयन्त्रं, दूरभाषाः इत्यादयः सम्पर्कमाध्यमाः विद्यन्ते। तथापि सम्पर्कमाध्यमेषु दूरदर्शनमेव जनान् विशेषेण आकर्षति। एतत् बहुजनप्रियं प्रधानं संपर्कसाधनमस्ति।

अस्य दूरदर्शनस्य संशोधकः जे.एल्.बोर्ड महोदयः। अद्यत्वे उपग्रहाणां साहाय्येन दूरदर्शनप्रसारजालं विश्वव्यापकं जातम्। सामान्याः जनाः अपि स्वगृहे एव उपविश्य राज्यस्य, राष्ट्रस्य, अन्ताराष्ट्रस्य वा वार्तां घटनाश्च श्रोतुं द्रष्टुं च शक्नुवन्ति। दूरदर्शने बालकानां, महिलानां, छात्राणां, कर्मकराणां, युवकानां, वृद्धानां च कृते अनेके कार्यक्रमाः प्रसार्यन्ते। केचन कार्यक्रमाः प्रादेशिकभाषयापि भवन्ति। केचन आङ्ग्ल-संस्कृत-हिन्दी इत्यादिभाषया भवन्ति। अनेकस्तरवार्ताः, धारावाहिककार्यक्रमाः, सङ्गीतं, विज्ञानसम्बधिकार्यक्रमाः, आध्यात्मिकाः, स्वास्थ्यसम्बन्धिकार्यक्रमाः, चलच्चित्राणि च प्रसार्यन्ते।

कदाचित् दूरदर्शने प्रसार्यमाणाः श्रृङ्गारप्रचुराः, हिंसाबहुलाश्च कार्यक्रमाः मुग्धबालकानां मनसि दुष्परिणामं जनयन्ति। तेन छात्राणाम् अध्ययनं कुण्ठितं भवति। तथापि राष्ट्रियभावैक्यं साधयितुं, मनोरञ्जनार्थं, बुद्धिविकासार्थं च दूरदर्शनं सहकरोति इत्यत्र नास्ति संशयः।

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

एकादशः पाठः

अनुवादः

L7K4B4

❖ कर्णाटकभाषया आङ्ग्लभाषया वा अनुवादं कुरुत ।

५. आम्रवृक्षात् फलानि अपतन् । अहम् एकम् अखादम् ।

६. महिला गीतम् अगायत् । जनाः करताडनम् अकुर्वन् ।

७. सर्वे छात्राः संस्कृतं पठन्तु । परीक्षायाम् उत्तीर्णाः भवन्तु ।

८. वयं सैनिकाः भवाम । देशं रक्षाम ।

❖ संस्कृतेन अनुवादं कुरुत ।

1. ನಾವು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಓದುತ್ತೇವೆ. ಅವುಗಳಿಂದ ನೀತಿಯನ್ನು ಕಲಿಯುತ್ತೇವೆ.
   We read stories. We learn moral from those.
2. ಸುರೇಶನು ಮುಂಜಾನೆ ಬೇಗನೆ ಏಳುತ್ತಾನೆ. ನದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಈಜುತ್ತಾನೆ.
   Suresh gets up early in the morning. He goes to river and swims.
3. ದೀಪಾ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗುವಳು. ಅಲ್ಲಿ ಅಜ್ಜಿಯನ್ನು ನೋಡುವಳು.
   Deepa will go to village. There she will see her grand mother.
4. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುವರು. ಎಲ್ಲರೂ ಸಿಹಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವರು.
   Students will celebrate annual day at the school. They all will eat sweets.

©KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

5. ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಿಕ್ಷಕರು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರು. ನಾವು ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದೆವು.

Samskrit teacher taught the verses. We sung them.

6. ಗಣೇಶನು ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋದನು. ಒಂದು ಬಾಳೆಹಣ್ಣನ್ನು ತಂದನು.

Ganesh went to the shop. He bought a banana.

7. ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓದೋಣ. ಒಳ್ಳೆಯ ಉದ್ಯೋಗಗಳನ್ನು ಪಡೆಯೋಣ.

We read well. We get good jobs.

8. ನೀನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಟವನ್ನು ಆಡು. ಕ್ರೀಡಾಕೂಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆ.

You play well. Get first place in the championship.

@KTBS
NOT TO BE REPUBLISHED

पूरकपाठः - २

कुमार्गस्थो विनश्यति

गद्यकाव्यप्रकारेषुकथासाहित्यम् अपि अन्यतमम्। कथाः बालानां मनांसि रञ्जयन्ति नीतिं च बोधयन्ति। संस्कृतकथाग्रन्थेषु सोमदेवविरचितः 'कथासरित्सागरः' प्रसिद्धः विशालश्च वर्तते। तस्मात् एका कथा अत्र प्रदत्ता।

पूर्वं विदर्भदेशं वीरवर्मनामकः राजा परिपालयति स्म। तस्य पिता प्रहारवर्मा स्वमरणसन्दर्भे केनचित् तापसेन अनुगृहीतम् अद्भुतम् अङ्गुलीयकं पुत्रस्य हस्ते निधाय 'सत्येन धर्मेण च राज्यं परिपालय। यदि भवान् धर्मभ्रष्टः भवति चेत् इदम् अङ्गुलीयकं तुदति। यदि त्रिवारं अङ्गुलीयकस्य सूचनां भवान् तिरस्करोति चेत् सम्पत् अपगच्छति आपत् च समापतति' इत्युक्त्वा मरणं गतः। पितुः वचनमिदम् अनुदिनं स्मरन् वीरवर्मा धर्मेण राज्यम् पालयन् आसीत्।

एकदा वीरवर्मा विन्ध्यवासिन्याः स्वकुलदेवतायाः दर्शनार्थं गत्वा प्रत्यागमनसमये लुण्ठाकैः अपह्रियमाणां सौदामिनीनाम्नीं राजकुमारीं रक्षितवान्। तौ परस्परं अनुरक्तौ भूत्वा ईषत्कालानन्तरं स्वदेशं प्रतिनिवृत्तौ।

गच्छता कालेन दुर्जयनामकः अधर्ममार्गानुसारी कश्चन बन्धुः वीरवर्मणः प्रासादम् आगतः। सः स्वमधुरवचनैः वीरवर्मणः चित्तं वशीकृत्य मद्यपानमृगयाहिंसादिदुष्कर्माणि तं प्रेरितवान्। दुर्जयस्य दुर्वचनेन परिवर्तितः वीरवर्मा ज्येष्ठानां हितवचनानि तिरस्कृत्य स्वच्छन्दतया दुष्कर्मणि प्रवृत्तः। तदा अङ्गुलीयकस्य सूचनां तिरस्कृतवान्।

एवम् अधर्ममार्गवृत्तः वीरवर्मा धनकनकादिलोभेन रत्नखनिसमृद्धम् कान्यकुब्जराज्यम् आक्रान्तवान्। तस्मिन् घोरे युद्धे कान्यकुब्जराजं मारयित्वा क्रूरमृगः इव राजभाण्डागारं विलुण्ठन् हिंसाताण्डवम् एव अकरोत्। तेन बहवः निरपराधिनो जनाः युद्धे मृताः। राज्ञि मृते राज्यरक्षणाय राजतनया खड्गहस्ता

© KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

वीरवर्मण: पुरत: योद्धुं समायाता। तां दृष्ट्वा वीरवर्मा क्षणकालं स्तब्ध: अभूत्। यत: सा एव सौदामिनी या पूर्वं वीरवर्मणा अनुरक्ता आसीत्। तदा क्रुद्धा गद्गदकण्ठा सौदामिनी तं प्रति 'भो: राजन्! भवान् अधुना प्रजाहितचिन्तक: वीरवर्मा नैव। किञ्च क्रूर: प्रजानाम् अन्तक: द्वितीय: इव प्रतिभाति। पूर्वं क्रूरलुण्ठकेभ्य: संरक्षिता अहम् इदानीं क्रूरतरस्य लुण्ठकस्य भवत: हस्ते निपतिता अस्मि। निरपराधिनां शिशुवृद्धमहिलानां प्रजाजनानां च हनने तव का इष्टार्थसिद्धि: जाता? किं तेषाम् आक्रन्दनं न श्रृणोति? रुधिरधाराधिकं हृदयविद्रावकं दृश्यं दृष्ट्वा किं तव हृदयं नानुकम्पते?' इति सा ललनामणी विलपनम् अकरोत्।

स्वभावत: धर्मबुद्धि: परप्रेरितक्षुद्रबुद्ध्या कुमार्गस्थ: वीरवर्मा तस्या: धीरवचनं श्रुत्वा स्वहस्तात् प्रच्युतमपि खड्गं न लक्षितवान्. शिलामूर्तिरिव स्तब्ध: अभूत्। तस्य मनसि विवेकोदय: सञ्जात:। स्वापराधं ज्ञात्वा पितुर्वचनं च स्मृत्वा क्षमां याचमान: अङ्गुलीयकं तस्या: अङ्गुल्यां धारितवान्। एवम् एकेन अपि अविवेकेन अनेके अनर्था: सम्भवन्ति कुमार्गस्थ: विनश्यति इति च नीतिं वीरवर्मा सम्यक् अवगतवान्।

अभ्यास:

१. वीरवर्मण: मनसि कथं विवेकोदय: सञ्जात: इति विषयं सङ्गृह्य कर्णाटकभाषया आङ्ग्लभाषया वा लिखत।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

गद्यावगाहनम्

पाण्डवाः द्वैतवने वनवासम् अनुभवति स्म। तदा धर्मराजः कौरवाणां प्रजापालनक्रमं ज्ञातुम् ऐच्छत्। अतः किरातम् एकं हस्तिनापुरं प्रेषितवान्। सः किरात; ब्रह्मचारिवेषं धृत्वा सर्वं वृत्तान्तं ज्ञातवान्। सः ततः प्रत्यागत्य युधिष्ठिरं सर्वं निवेदितवान्।

अभ्यासः

१. के द्वैतवने वनवासम् अनुभवन्ति स्म?

२. कः कौरवाणां प्रजापालनक्रमं ज्ञातुम् ऐच्छत्?

३. किरातः कं वेषं धृतवान्?

४. धर्मराजः कं हस्तिनापुरं प्रेषितवान्?

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

भरतखण्डस्य उत्तरदिशि हिमालयः अस्ति। सः नगाधिराजः इति विख्यातः वर्तते। भारतीयानां हृदये हिमालयस्य महत्त्वपूर्णं स्थानं विद्यते। वेदपुराणेषु च अस्य माहात्म्यं वर्ण्यते। अयं शैलः विश्वस्मिन् एव अनुपमः।

अभ्यासः

१. कस्यां दिशि हिमालयः अस्ति?

२. कः नगाधिराजः इति विख्यातः?

३. भारतीयानां हृदये हिमालयस्य कीदृशं स्थानं विद्यते?

४. हिमालयस्य माहात्म्यं केषु वर्ण्यते?

चित्रकथा

सूर्योदयः

* उदाहरणवाक्यं पठित्वा मञ्जूषातः पदं चित्वा रिक्तस्थानं पूरयत ।

उदाहरणम् - सूर्योदयः रमणीयः अस्ति ।

१. सूर्यः ____________ दिशि उदेति ।

२. प्रातः काले मरीचयः ____________ भवन्ति ।

३. सूर्यकिरणाः ____________ मूलं वर्तन्ते ।

४. भानुः, भास्करः, रविः, अर्कः इत्यादयः सूर्यस्य ____________।

५. सूर्यं विना ____________ कार्यमेव न प्रचलति।

आहारस्य, जगतः, रक्तवर्णे, पूर्वस्यां, नामान्तराणि

ग्रामः

* चित्रं दृष्ट्वा वाक्यानि रचयत ।

@KTBS NOT TO BE REPUBLISHED

आकरग्रन्थाः

१. कथालहरी- श्री एच्. वि नागराजराव् ।

२. श्री भास्करभट्टस्य देवीविलासः।

३. आनेक्लसुब्बरायशास्त्री- तरङ्गः कन्नड साप्ताहिकः (अक्टोबर्-२००४ जून् (२०११),अन्तर्जालम् ।

४. श्रीहर्षकृतम् - नागानन्दनाटकम् ।

५. श्री. नारायणपण्डितस्य - हितोपदेशः ।

६. श्री. जि. महाबलेश्वरभट्टविरचितम्, कारकम्, सन्धयः, समासाः ।

७. श्री. भट्टोजिदीक्षितविरचिता सिद्धान्तकौमुदी ।

८. विष्णुपुराणम् ।

काव्येषु नाटकं रम्यम्
तत्र रम्या शकुन्तला ।
तत्रापि च चतुर्थोऽङ्कः
तत्र श्लोकचतुष्टयम् ।।

NOT TO BE REPUBLISHED @KTBS